

**ANAYASA MAHKEMESİ'NİN SOYADINA İLİŞKİN
KARARLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER**
(REFLECTIONS ON THE CONSTITUTIONAL COURT'S DECISIONS
REGARDING THE SURNAME)

Erkan Duymaz*

ÖZET

Bu çalışma Anayasa Mahkemesi'nin 2011 ve 2013 yılları arasında soyadına ilişkin verdiği kararların eleştirel bir bakış açısıyla yorumlanmasını amaçlamaktadır. 12 Eylül 2010 referandumu ile yenilenen Anayasa Mahkemesi, ailenin ve ulusun birliği ve bütünlüğü karşısında bireysel hakların ikinci planda kaldığı geleneksel içtihadını devam ettirmiştir. Uluslararası insan hakları hukukundan net bir kopuş anlamına gelen bu tutum benimsenirken takdir payı ve eşitlik ilkesi gibi kavram ve ilkeler başkalaştırılmış ve kararlar arasında gözle görülür bir tutarsızlık yaratılmıştır. Bu nedenle, Mahkeme'nin soyadına ilişkin içtihadı "kaygı verici olarak" nitelendirilebilir. Bir bireysel başvuru sonucu verilen 19 Aralık 2013 tarihli karar kayda değer bir değişime işaret etse de, Mahkeme'nin genel yaklaşımı birçok açıdan eleştiriye açıktır.

Anahtar Kelimeler: Soyadı, Evli Kadının Soyadı, Yabancı Kökenli Soyadı, Eşitlik İlkesi, Ayrımcılık, Özel Hayat, Takdir Payı, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, Anayasaya Uygunluk Denetimi, Bireysel Başvuru.

ABSTRACT

This study aims to provide a critical approach to the judgements of the Constitutional Court on the surname cases rendered between 2011-2013. Although the Constitutional Court has renewed with the 2010 referendum, it still follows its traditional case law in which the unity and integrity of the Nation and the family overrides the individual rights. By adopting such an attitude, which represents a clear break from the international human rights law, the Hihg Court has deformed the notions such as the margin of appreciation and the principle of equality

* Dr., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

and created a noticeable discrepancy between its decisions. Therefore, the Court's case law regarding the surname can be described as "alarming". Although a recent decision, which was rendered on Decembre 19 on an individual application, marks a considerable change, the Court's general approach is open to criticism in many respects.

Keywords: *Surname, Surname of Married Women, Foreign Surname, Principle of Equality, Discrimination, Private Life, Margin of Appreciation, European Court of Human Rights, Constitutional Court, Constitutional Review, Individual Application.*

GİRİŞ

2011-2013 arası üç yıllık zaman diliminin ad ve soyada ilişkin tartışma ve yargı kararları bakımından oldukça zengin bir dönem olduğu söylenebilir¹. Anayasa Mahkemesi (AYM) bu süre içerisinde beş tanesi somut norm denetimi ve bir tanesi bireysel başvuru kapsamında olmak üzere toplam altı karara imza atmıştır. Ne var ki, gerek Mahkeme'nin değerlendirmesine sunulan hukuki mesele gerekse Mahkeme'nin ulaştığı sonuç bakımından söz konusu kararların tümü eşit düzeyde yorum gerektirmemektedir. Bu nedenle, 2012 yılında verilen, biri nüfus kayıtlarında değişiklik yapılmasına², diğeri ise boşanmış kadının eski eşinin soyadını kullanmaktan vazgeçmesine³ ilişkin iki karar üzerinde etraflıca durulmayacaktır. Ulusun ve ailenin birliğinin gündeme gelmediği bu kararlarda, AYM soyadını kişiye sıkı sıkıya bağlı mutlak bir medeni hak olarak ele almış ve her ne kadar insan hakları bağlamında bir değerlendirme yapmamış olsa da, bireysel hakların korunması bakımından eleştirilemeyecek sonuçlara ulaşmıştır.

Geriye kalan dört karardan 08.12.2011 tarihli olanında, AYM Soyadı Kanunu'nun 4. maddesinde yer alan "evliliğin feshi veya boşanma hallerinde çocuk anasına tevdi edilmiş olsa bile babasının seçtiği veya seçeceği adı alır" kuralını Anayasa'nın 10. ve 41. maddelerine aykırı bularak iptal etmiştir. Oybirliğiyle alınan bu karar, eşitlik ilkesinin doğru yorumlanması ve uluslararası hukuka yapılan göndermelerin yerinde olması nedeniyle çalışmada yapılacak karşılaştırmalarda "örnek karar" olarak ele alınacaktır⁴.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk**, " Ad ve Soyada İlişkin Kararlar. Bireyin Kimlik Hakkı", *AYHD*, 2014-5 (bu sayıda).

² AYM, E. 2011/34, K. 2012/48, 30.03.2012.

³ AYM, E. 2011/51, K. 2012/32, 01.03.2012.

⁴ AYM, E. 2011/7737, K. 2011/65, 08.12.2011.

2011 yılında yakın aralıklarla verilen diğer iki karar ise bu çalışmada dile getirilecek eleştirilerin esas dayanağını oluşturmaktadır. AYM, 10.03.2011 tarihli kararında, evli kadınların yalnızca kendi soyadlarını kullanmalarına olanak tanımayan Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesinin Anayasa'nın 2., 10., 12., 17. ve 41. maddelerine aykırılık teşkil etmediğine hükmetmiştir⁵. Mahkeme, 17.03.2011 tarihli kararında ise Soyadı Kanunu'nun 3. maddesinde öngörülen, yabancı ırk ve millet isimlerinin soyadı olarak kullanılmayacağı kuralını Anayasa'nın 10. maddesine aykırı bulmamıştır⁶. Karar gerekçelerinde öne çıkan temel argüman, soyadının ailenin ve ulusun birlik ve bütünlüğünü koruduğu yönündedir. Buna göre, yabancı kökenli soyadı kullanmanın yasaklanmasıyla milli birlik ve bütünlük pekişecek, aile için ortak bir soyadının belirlenmesiyle aile birliğinin devamı sağlanacaktır. Ailenin erkek eşin soyadı ile temsil edilmesi ise “kamu yararı, kamu düzeni ve kimi zorunluluklar” nedeniyle eşitlik ilkesini ihlal etmeyecektir. Belirtmek gerekir ki her iki kararda da 17 yargıçtan 8'i karşı oy kullanmıştır.

Nihayet 19.12.2013 tarihinde bir bireysel başvuruyu karara bağlayan AYM, Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesindeki düzenlemenin Anayasa'nın 17. maddesini ihlal ettiğine oybirliğiyle kanaat getirmiştir⁷. Evli kadına kendi soyadını tek başına kullanma imkanı tanıyan bu karar önemli bir kazanım olarak kayda geçse de, Mahkeme içtihadına yöneltilecek eleştirilere yenilerinin eklenmesine neden olmuştur.

AYM'nin soyadına ilişkin kararları değerlendirilirken beş temel soruya cevap aramak yerinde olacaktır. Bu sorular sırasıyla eşitlik ilkesinin yorumlanması (I), uluslararası insan hakları hukukunun işlevi (II), yasa koyucuya tanınan takdir marjı (III), Mahkeme kararlarındaki tutarsızlıklar (IV) ve 19.12.2013 tarihli kararın anlamı (V) üzerinde yoğunlaşacaktır.

I- EŞİTLİK İLKESİ YENİDEN YAZILABİLİR Mİ?

Kanun önünde eşitlik ilkesinin algılanışı ve uygulanışı AYM'nin en tartışmalı kararlarının merkezinde bulunmaktadır. Hatırlatmak gerekir ki, kadın-erkek eşitliğini ihlal eden çok sayıda düzenleme 2001 yılında kabul edilen yeni Türk Medeni Kanunu'nda yer almamıştır. Öte yandan, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin bir parçası olan 2001 Anayasa reformuyla 41. maddeye “aile (...) eşler arasında eşitliğe dayanır” ibaresi ek-

⁵ AYM, E. 2009/85, K. 2011/49, 10.03.2011. Bkz. **Seda İrem Çakırca**, “Evli Kadının Soyadına İlişkin Güncel Gelişmelerin Değerlendirilmesi”, *İÜHFİM*, C. LXX, S. 2, 2012, s. 147 vd.

⁶ AYM, E. 2009/47, K. 2011/51, 17.03.2011.

⁷ AYM, n° 2013/2187, 19.12.2013.

lenmiştir. 2004 Anayasa değişikliği ise 10. maddeye yeni bir paragraf ekleyerek bu gelişim çizgisini sürdürmüştür. Buna göre “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir” ve “Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür”. Ve nihayet 2010 yılı Anayasa değişikliği bu paragrafa yeni bir cümle ekleyerek pozitif ayrımcılığın eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağını belirtmiştir. Yasa teklifinin genel gerekçesine bakıldığında, 2010 değişikliklerinin temel amaçları arasında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması da yer almaktadır. Söz konusu eşitliğin hayata geçirilmesi konusunda yargı organlarını teşvik etmek için daha fazla ne yapılabilirdi? AYM'nin eşitlik kavramını ele alış biçimi bu reformların pek de dikkate alınmadığını göstermektedir.

Mahkeme'ye göre, “eşitlik ilkesinin amacı, hukuksal durumları aynı olanların kanunlarca aynı işleme bağlı tutulmalarını” sağlamaktır. Bununla birlikte, “kanun önünde eşitlik herkesin her yönden aynı kuralara bağlı tutulacağı anlamına gelmez”. Başka bir ifadeyle, “durum ve konumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları gerekli kılabilir”. Sonuç olarak, aynı hukuksal durumların aynı, ayrı hukuksal durumların farklı kurallara bağlı tutulması eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmeyecektir. Evli kadının soyadına ve yabancı ırk ve millet isimleri içeren soyadına ilişkin kararlarda da benimsenen bu eşitlik anlayışı sayesinde AYM, evlilik birliği içerisinde erkeğin ve kadının hukuksal durumlarının farklı olduğunu ve de yabancı kökenli bir soyadı kullanmak isteyenler ile Türkçe bir soyadı seçenler arasında hukuksal konumları bakımından bir farklılık bulunduğunu kabul etmiştir. Oysa, birtakım yapay kategorilerin oluşturulması suretiyle ayrımcı muamelelerin meşrulaştırılması, tam da kanun önünde eşitlik ilkesinin yasakladığı davranış modeline tekabül etmektedir. Erkeğin kadından farklı, daha doğrusu üstün, bir hukuksal konumda olduğunun savunulması, cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığı peşinen haklılaştıracak bir tutumdur. Aynı şekilde, yabancı soyadı kullanmak isteyen kimseleri ayrı bir statüde değerlendirmek, etnik temelli ayrımcı uygulamaları hukuka uygun hale getirecektir. Mahkeme'nin söz konusu ayrımları yaparken herhangi bir dayanak göstermemesi ise oluşturulan hukuksal kategorilerin tamamen kurgusal nitelikte olduğuna işaret etmektedir. Özetle, AYM'nin şekillendirdiği eşitlik kavramı, yapısı gereği, eşitlik ilkesinin ihlal edilmesini kolaylaştırmakta hatta desteklemektedir.

Kanun önünde eşitlik ilkesine ilişkin eleştirmeye diğer bir başka yaklaşım bu ilkenin uygulanma alanının belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Yabancı kökenli soyadı kararında AYM, eşitlik ilkesinin neden ihlal edilmediğini şu şekilde açıklamaktadır: Anayasa'ya aykırılığı öne sürülen kural “yeni alınacak soyadını yabancı ırk ve millet ismi olarak almak isteyen herkese ayırım gözetilmeksizin uygulanmaktadır. Bu nedenle kuralın, Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı bir yönü de bulunmamaktadır”. Oysa somut vakada, belirli bir grup içerisindeki kimseler

arasında ayrımcılık yapıldığı yönünde bir iddia öne sürülmemiş, bizzat söz konusu grubun ayrımcılığa maruz kaldığı savunulmuştur. Şayet, Soyadı Kanunu'nun iki etnik köken ya da iki yabancı dil arasında bir eşitsizlik yarattığı iddia edilseydi, AYM'nin saptaması haklı görülebilirdi. Ancak dile getirilen itiraz yabancı kökenli soyadlarının kullanılmasını yasaklayan genel bir kuralı hedef almaktadır. Bu nedenle AYM'nin tezi yerinde olmadığı gibi gerçek eşitsizliğin üstünü örtmeyi amaçlamaktadır. Aynı akıl yürütme Mahkeme'nin incelediği bir diğer başvuruya uygulandığında kaçınılmaz olarak şu sonuca ulaşılacaktır: Kadının evlenmekle kocasının soyadını alacağı kuralı, evlenen bütün kadınlara ayırım gözetilmeksizin uygulandığından Anayasa'da tanımlanan eşitlik ilkesine aykırı olarak değerlendirilemeyecektir! AYM uluslararası insan hakları hukukunda da açık bir şekilde tanımlanmış eşitlik ilkesini nasıl bu şekilde yorumlayabilir?

II- ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU NE İŞE YARAR?

AYM'nin evli kadının soyadına ilişkin iki kararının arasında yaklaşık on üç yıllık bir zaman farkı bulunmaktadır⁸. Bu süre zarfında meydana gelen kayda değer tek değişimin azınlıkta kalan yargıçların sayısı oluşu, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması açısından hayal kırıklığı yaratacak niteliktedir⁹. Oysa aradan geçen zaman içerisinde, Anayasa'da önemli değişiklikler yapılması ve yeni Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesi bir yana, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin (İHAM) bir kararı AYM içtihadının ne denli tartışmalı olduğunu gözler önüne sermiştir. İHAM, 16 Kasım 2004 tarihli *Ünal Tekeli* kararında, Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesinin cinsiyete dayalı bir ayrımcılık yarattığına ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin (İHAS) 14. maddesini, 8. madde ile bağlantılı olarak, ihlal ettiğine oybirliği ile karar vermiştir¹⁰. İHAM özetle, evlilik birliğinin kadının soyadı ile de temsil edilebileceğine, bu birliğin korunması için ortak bir aile adının elzem olmadığına ve evli kadının evli erkeğe göre farklı bir muameleye tabi tutulması konusunda Türkiye'nin nesnel ve haklı gerekçeler sunamadığına dikkat çekmiştir. İHAM, 2013 yılında verdiği üç ayrı kararda, detaylı bir ince-

⁸ 1998 yılında verilen ilk karar (AYM, E. 1997/61, K. 1998/59, 29.09.1998) için bkz. **Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk**, a.g.m.

⁹ 1998 kararında 11 yargıçtan 3'ü karşı oy kullanmışken, 2011 yılında 17 yargıçtan 8'i karara muhalif kalmıştır.

¹⁰ *Ünal Tekeli/Türkiye*, 29865/96, 16.11.2004. Bkz. **Gülşay Arslan Öncü**, *Özel Yaşamın Korunması Hakkı*, Beta, İstanbul, 2011, s. 234.

lemeye girişmeksizin, 2004 yılından sonra herhangi bir ilerleme sağlanmadığını tespit ederek Türkiye'yi aynı konuda tekrar mahkum etmiştir¹¹.

AYM, evli kadının soyadına ilişkin kararında *Ünal Tekeli* içtihadına ne ölçüde yer vermiştir? İtirazın gerekçesi ve karşı oy yazıları okunmadığı takdirde bu soruya “hiç” cevabını vermek yanlış olmayacaktır. Gerçekten de AYM, 10.03.2011 tarihli kararında, açık veya örtülü bir şekilde *Ünal Tekeli* kararına atıf yapmamakta, kendi kararını İHAM içtihadı açısından haklılaştırma çabası içerisine girmemektedir. Bununla birlikte, AYM'nin İHAM kararlarını tamamen görmezden geldiği de söylenemez. Nitekim evli kadının soyadı ve yabancı kökenli soyadı kararlarında, AYM Avrupa Mahkemesi içtihadına bir paragraf ayırmıştır: İHAM, soyadı kullanımı ile ilgili başvuruları Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında incelemiş ve kararlarında, kamu yararının gerekleri uyarınca soyadı değiştirme imkânına sınırlamalar getirilebileceğini ve yasa koyucunun bu konuda takdir hakkının bulunduğunu ifade etmiştir. Hemen eklemek gerekir ki, söz konusu olan gerçek anlamda bir atıf değildir, zira AYM herhangi bir karar adı, başvuru numarası veya karar tarihi belirtmemiştir! Doğrudan Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesindeki düzenleme nedeniyle Türkiye'yi mahkûm eden kesinleşmiş bir İHAM kararı mevcutken, AYM anonim bir karara atıf yapmayı tercih etmiştir¹².

En azından “endişe verici” olarak nitelendirilebilecek bu tutumun, uluslararası hukukun iç hukuka etkileri üzerinde önemli sonuçlar doğuracağı açıktır. Bu hususu düzenleyen Anayasa madde 90/5'e göre, usulüne göre yürürlük kazanmış temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların yasalar karşısında uygulanma üstünlüğü bulunmaktadır. Bu kural uyarınca, ulusal mahkemelerin, uyguladıkları yasa hükümlerinin İHAS'a uygunluğunun denetimini yapmaları ve bir uyuşmazlık durumunda söz konusu hükümleri uygulamaktan imtina etmeleri gerekmektedir. Bu yükümlülük, uygulanacak yasa hükümlerinin AYM tarafından Anayasa'ya uygun bulunması durumunda dahi geçerliliğini korumaktadır. Bu türden bir durumla Fransız hukukunda karşılaşmış ve yerel mahkemeler Anayasa Konseyi'nin onayladığı bir yasayı İHAS'a aykırı bularak bertaraf etmişlerdir¹³. Günümüzde tamamen sıradanlaşmış bu teknik Türkiye'de ne ölçüde benimsenmiştir?

¹¹ *Leventoğlu Abdulkadiroğlu/Türkiye*, 7971/07, 28.05.2013; *Tuncer Güneş/Türkiye*, 26268/08, 03.09.2013; *Tanbay Tüten/Türkiye*, 38249/09, 10.12.2013.

¹² **Seda İrem Çakırca**, “Evli Kadının Soyadına İlişkin Güncel Gelişmelerin Değerlendirilmesi”, s. 156.

¹³ **Olivier Dutheillet de Lamothe**, “Contrôle de constitutionnalité et contrôle de conventionnalité”, in *Juger l'administration, administrer la justice, Mélanges en l'honneur de Daniel Labetoulle*, Dalloz, Paris, 2007, s. 318.

Hiç kuşku yok ki, uluslararası hukukun yasalar karşısında üstünlüğü kuralına saygı göstermek, en başta, ülkenin en yüksek yargı organı olan Anayasa Mahkemesi'ne düşmektedir. Her ne kadar yasaların İHAS'a uygunluğunun denetimini yapmak görev ve yetki alanına girmese de, AYM'nin İHAS'a uygun bir yorum yöntemi geliştirerek diğer yargı organlarını Anayasa madde 90/5'i dikkate almaya teşvik etmesi mümkündür. Ancak, evli kadının soyadına ilişkin kararda, AYM hiçbir açıklama yapmadan Anayasa'nın 90. maddesinin başvuruyla bir ilgisi olmadığına hükmetmiştir. İHAM içtihadının bu şekilde göz ardı edilmesi kısa sürede yargı kararlarında karşılık bulmuştur. Ünal Tekeli kararına dayanarak yalnızca kendi soyadını kullanmak isteyen evli bir kadının başvurusunu inceleyen Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, Anayasa madde 90/5'in somut vakada uygulanamayacağını savunmuştur¹⁴. Oybirliğiyle alınan karara göre, AYM tarafından Anayasa'ya uygun bulunmuş yürürlükteki bir kanun hükmüne aykırı davranmak mümkün değildir. Öte yandan, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde evli kadının evlenmeden önceki soyadını muhafaza edeceğine dair açık bir düzenleme bulunmadığını kaydeden Yargıtay, Anayasa madde 90/5'in uygulanabilmesi için gerekli olan "aynı konuda farklı hüküm" koşulunun gerçekleşmediğini öne sürmüştür. Yargıtay, sonuç olarak, Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesinin uygulanmaması durumunda AYM kararlarının bağlayıcılık etkisinin bertaraf edileceğine ve "aile birliğinin ve bütünlüğünün kocanın soyadı üzerinden devamına ilişkin genel prensibin" ihlal edileceğine karar vermiştir. Yargıtay kararı, Anayasa madde 90/5'i son derece dar yorumlayarak adeta bu maddenin içeriğini boşaltmıştır. İHAM içtihadını dikkate almadan salt İHAS metnine gönderme yapılması, bu sözleşmenin iç hukuktaki yasa-üstü konumunu işlevsiz kılmıştır. Yargıtay'ın bu yönde bir karar verirken doğrudan AYM'nin 10.03.2011 tarihli kararına dayanması ise uluslararası insan hakları hukukunun AYM tarafından ihmal edilmesinin diğer yargı organlarını da cesaretlendirdiğini göstermektedir.

Başlangıçta sorulan soruya dönülecek olursa, adı geçen kararlarda uluslararası hukukun bireyin aleyhine kullanıldığı söylenebilir. Nitekim İHAS'a yapılan göndermeler insan haklarına saygılı bir sonuca ulaşmaktan ziyade, çoğunlukla, temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaları haklılaştırmaya hizmet etmiştir. Temel haklar konusunda uluslararası hukukun daha güçlü bir koruma sağladığı durumlarda ise yargı organlarının bireyin lehine olan kararları göz ardı ettiği açıkça görülmektedir. Ulusal takdir payı doktrininin AYM tarafından kullanılış biçimi bu tespitleri destekler niteliktedir.

¹⁴ Yargıtay, 2. Hukuk Dairesi, E. 2011/7737, K. 2012/16695, 18.06.2012.

III- TAKDİR MARJİ DOKTRİNİ AYRIMCI UYGULAMALARI MEŞRULAŞTIRILABİLİR Mİ?

AYM'nin en tartışmalı iki kararının ortak noktalarından biri takdir payı veya marjı doktrininin seferber edilmiş olmasıdır. Gerekçeleri oldukça kısa olan her iki kararda da, AYM üç farklı yerde, yasa koyucunun soyadı kullanımını düzenleme konusunda takdir yetkisi olduğunu ifade etmiştir. Bu yargı başlı başına hatalı olmamakla birlikte, AYM'nin soyadı kullanımını özelinde bu doktrine başvurmuş olması iki önemli eleştiriyi beraberinde getirmiştir: Bunlardan ilki söz konusu doktrinin iç hukukta uygulanabilirliğine, ikincisi ise yasa koyucuya tanınan takdir payının kapsamına ilişkindir.

Bu konuda yanıt aranması gereken ilk soru, İHAM'ın uyguladığı yargılama tekniğinin temel unsurlarından biri olan takdir payı doktrininin ulusal hukuk düzeninde de aynı şekilde kullanılıp kullanılmayacağıdır¹⁵. Zira AYM, yasa koyucuya serbest bir hareket alanı bırakırken doğrudan İHAM içtihadını referans göstermektedir. İHAS etrafında şekillenen koruma sisteminin ikincil özelliğinden kaynağını alan takdir marjı doktrini, Sözleşme'ye taraf Devletlere, yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde bir miktar serbesti tanınmasını ifade etmektedir¹⁶. Nitekim İHAM'ın da sıklıkla vurgu yaptığı gibi, Devlet makamları, ülkenin esaslı güçleriyle kurdukları doğrudan ve sürekli temas sayesinde, İHAS'ta yer alan güvencelerin ulusal düzeyde hayata geçirilmesi konusunda uluslararası bir yargı organına nazaran daha elverişli bir konumdadırlar¹⁷. Öte yandan, takdir marjı doktrininin Avrupa Konseyi'nde hukuksal çoğulculuğun korunmasına ve bu yolla Konsey hukukunun her ülkenin kültürel, ekonomik ve sosyal gerçekliklerine adapte edilmesine olanak tanıdığı söylenebilir¹⁸. Bu açıdan bakıldığında, takdir marjı kavramı, Devletlerin iç hukukuna aşırı bir müdahalede bulunmaktan kaçınan İHAM için bir nevi kendi kendini sınırlama mekanizması olarak da görülebilir.

Bu kısa açıklama ışığında, İHAM içtihadında vücut bulan takdir payı doktrininin bu şekliyle iç hukukta uygulanamayacağını söylemek hiç de zor değildir¹⁹. Her şeyden önce, Sözleşme'ye taraf Devletlere bir

¹⁵ Bu konuda bkz. **Tolga Şirin**, "Takdir Marjı Doktrini ve Türkiye Anayasa Mahkemesi Açısından Anlamı", *AYHD*, 2013-4, s. 386 vd.

¹⁶ **Frédéric Sudre**, *Droit européen et international des droits de l'homme*, 9e éd., PUF, Paris, 2008, s. 222.

¹⁷ *Handyside/Birleşik Krallık*, 5493/72, 07.12.1976, § 48.

¹⁸ **Jean-Pierre Marguénaud**, *La Cour européenne des droits de l'homme*, 4e éd., Dalloz, Paris, 2008, s. 52.

¹⁹ Bkz. **Tolga Şirin**, a.g.m., s. 389 vd.

hareket marjı tanınmasını meşru kılan nedenlerin ulusal bir hukuk düzeyinde geçerli olmayacağı aşikârdır. Bu düzenin bir parçası olan AYM'nin, ulusal özerklik veya hukuksal çoğulculuk benzeri tezleri ileri sürerek kendi yetkisini sınırlaması söz konusu olamayacaktır. Altı çizilmesi gereken bir başka nokta, İHAM'ın takdir payı bıraktığı ulusal makamlardan birinin de AYM olduğudur. İHAM içtihadında her ne kadar yasa koyucunun takdir marjı ön plana çıksa da, yürürlükteki hukuk kurallarını uygulayan veya yorumlayan yargı organlarına da aynı ölçüde bir serbesti tanınmıştır²⁰. Bu nedenle, AYM'nin söz konusu doktrini öne sürerek yasaların Anayasa'ya uygunluğu denetimini zayıflatması doğru bir yaklaşım olarak görülemez. Başka bir deyişle, kendisinin de ortak olduğu takdir marjının tümünü yasa koyucuya aktarmak ve bunun sonucunda kendi yetkilerini sınırlamak takdir marjı doktrininin anlamı ve amacıyla bağdaşmamaktadır. AYM'nin bu tutumu sürdürmesi, anayasallık denetiminin etkisinin azalmasına ve yasa koyucunun Anayasa'yla bağlı olması kuralının aşınmasına neden olacaktır.

Bununla birlikte yasama organının takdir marjının olmadığı da savunulamaz. Sahip olduğu demokratik meşruiyet nedeniyle, toplumsal ihtiyaçların ve ülke önceliklerinin belirlenmesi, kaynakların kullanımı ve başvurulacak yöntem ve araçlar konularında yasamanın geniş bir hareket alanı olduğu kabul edilmelidir. Fakat Anayasa'ya ve insan haklarına saygı, bu takdir payının doğal sınırını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, AYM yasa koyucuya takdir marjı tanırken, İHAM'ın yaptığı gibi, bu marj üzerinde bir uygunluk ve ölçülülük denetimi de yapmalıdır. Bu denetimin esnekliği ise söz konusu takdir marjının kapsamına göre belirlenecektir.

AYM'nin takdir marjı doktrininin kullanırken göz ardı ettiği ikinci husus tam da bu noktada önem kazanmaktadır. Nitekim Mahkeme, kararlarının hiçbir yerinde yasama organına tanınan takdir payının kapsamına ilişkin bir açıklama yapmamıştır. Oysa *Ünal Tekeli* kararı okunduğunda, evli kadının evlilik öncesi soyadını muhafaza etmesi konusunda kamu makamlarının takdir payının bulunmadığı anlaşılmaktadır²¹. Avrupa Konseyi'ne üye Devletlerde, aile soyadının belirlenmesinin eşler arasında eşitlik ilkesi çerçevesinde gerçekleştiğini belirten İHAM, bu Devletler arasında yalnızca Türkiye'de kadının evlenmeyle otomatik olarak kendi soyadını kaybettiğini hatırlatmıştır²². Avrupa Konseyi bünyesinde oluşan bu konsensüs karşısında, Türkiye'nin takdir marjı içerisinde hareket ettiğini savunmak, en azından İHAS hukuku bağlamında, mümkün değildir.

²⁰ *Handyside/Birleşik Krallık*, 5493/72, 07.12.1976, § 48.

²¹ *Ünal Tekel/Türkiye*, 29865/96, 16.11.2004.

²² *Ünal Tekel/Türkiye*, 29865/96, 16.11.2004, § 61.

Sonuç olarak, uluslararası insan hakları hukukuna yapılan göndermelerde olduğu gibi, AYM'nin takdir payı doktrinine başvurması temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaları haklılaştırmayı amaçlamaktadır.

IV- MAHKEME KARARLARINDAKİ ÇELİŞKİLER NASIL YORUMLANMALIDIR?

AYM'nin soyadına ilişkin içtihadında eleştiriye açık bir başka nokta, kararlar arasında açık ve ciddi çelişkiler bulunmasıdır. Bunların üç örnek etrafında gün ışığına çıkarılması mümkündür: Uluslararası hukuka atfedilen değer, evli kadının hukuki statüsü ve ayrımcı uygulamalara dayanak oluşturan yasal düzenlemelerin yorumlanması.

Yukarıda da değinildiği üzere, AYM'nin uluslararası insan hakları hukukuna yaklaşımı belirsizdir. Örneğin, çocuğun soyadının belirlenmesine ilişkin kararda²³ çok sayıda uluslararası belgeye doğru ve yerinde göndermeler yapan Mahkeme, diğer kararlarında aynı tutumu sergilememiş, başta İHAS olmak üzere iç hukukun bir parçası olan ve doğrudan uygulanma koşullarını haiz birçok sözleşmeyi göz ardı etmiştir. AYM tarafından incelenen başvuruların hepsinin eşitlik ilkesinin ihlali iddiasını içerdiği düşünüldüğünde, bu kararsız tutumun mazur görülebilir bir yanı bulunmamaktadır. Buna ek olarak, AYM'nin İHAM kararlarından alıntı yaptığı bölümlerin, başvuruda dile getirilen hukuki meselelerle doğrudan ilintili olmadığını ve İHAM'ın birçok kararında tekrarladığı genel saptamalardan ibaret olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, AYM'nin öngörülebilirliği oldukça zayıf bir içtihat oluşturduğu söylenebilir.

Aynı tespiti, evli kadının hukuki konumu veya evlilik içerisinde eşlerin eşitliği konusunda da dile getirmek mümkündür. Çocuğun soyadına ilişkin kararda AYM'nin kadın-erkek eşitliği üzerine yaptığı değerlendirmeler son derece tutarlıdır. Mahkeme'ye göre, "eşitlik ilkesi, aynı konumda bulunan kadın ve erkeğin yasalar önünde eşit haklara sahip olmasını gerektirir" ve "kişinin cinsiyeti nedeniyle karşı cinse göre ayrıcalıklı duruma getirilmesi bu ilkeye aykırı düşer". Dahası, yine Mahkeme'ye göre, "eşler, evliliğin devamı boyunca ve boşanmada sahip oldukları hak ve yükümlülükler bakımından aynı hukuksal konumdadırlar". Hiç kuşku yok ki, AYM aynı ilkeleri evli kadının soyadını konu alan başvuruya uygulamış olsaydı, kaçınılmaz olarak aynı sonuca, yani eşitlik ilkesinin ihlaline, ulaşacaktı. Ne var ki, evli kadının kocasının soyadını taşıma zorunluluğu söz konusu olduğunda, AYM kadının ve erkeğin aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olduğunu belirtmekten ka-

²³ AYM, E. 2011/7737, K. 2011/65, 08.12.2011.

çınmakta ve evli kadının hukuki konumunun evli erkeğinkinden farklı olduğunu savunabilmektedir. Özetle, AYM içtihadında eşler bazı durumlarda aynı, bazı durumlarda farklı hukuki konumlara sahip olabilmektedir.

AYM kararlarında öne çıkan bir başka tutarsızlık, aynı yasanın iki ayrı başvuruda iki farklı şekilde yorumlanmasıdır. Bir kez daha çocuğun soyadının belirlenmesine ilişkin karara bakıldığında, Mahkeme'nin Soyadı Kanunu'nun 1934 yılında kabul edilmesine ve adı geçen kanunun ilk kez soyadının alınması konusunda düzenlemeler içermesine değindiği görülmektedir. Mahkeme öte yandan, Soyadı Kanunu'nun "koca evlilik birliğinin revidir" ilkesine uygun düzenlemeler içerdiği, ancak bu ilkenin Türk Medeni Kanunu'ndan çıkarıldığını hatırlatmaktadır. Eşitlik ilkesinin hayata geçirilmesi amacıyla yapılan değişikliklere ve uluslararası hukuktaki genel eğilime de gönderme yapan AYM, dinamik ve geliştirici bir yorumla Soyadı Kanunu'ndaki ayrımcı kuralı eşitlik ilkesine aykırı bulmuştur. Yine Soyadı Kanunu'ndan kaynaklanan bir ayrımcılık iddiasının gündeme geldiği yabancı kökenli soyadı kararında²⁴ ise AYM'nin yaklaşımı oldukça farklı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Türkçe'den başka bir dilde soyadı almalarını yasaklayan hükmün ilk defa soyadının alınmasını düzenleyen bir yasa maddesi olduğu Mahkeme tarafından dikkate alınmamıştır. Öte yandan, "milli birlik ve bütünlük" gerekçesi günümüzde hala söz konusu yasağı haklı kılabilir mi sorusu AYM tarafından gündeme getirilmemiştir. Oysa ulus devlet ideali etrafında şekillenen genç bir cumhuriyetin 1934 yılındaki milli birlik ve bütünlük kaygısının 2011 yılında aynı şekilde algılanamayacağını savunmak pek de zor değildir. Birçok Avrupa Devletindeki uygulamaların tanıklık ettiği gibi, yabancı bir soyadı kullanmanın ulusal birliğe zarar vereceği tezi bugünün gerçekleriyle bağdaşmamaktadır. AYM statik bir yorum yapmayı tercih ederek yürürlükteki bir yasağı yaklaşık 80 yıl öncesinin kaygılarıyla meşrulaştırmıştır. Bu amaçla, 1934 yılında çıkarılan Soyadı Nizamnamesi'ne değinmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi ihtisas komisyonları ve Genel Kurul tutanaklarını incelemekten dahi imtina etmemiştir.

AYM içtihadının barındırdığı bu çelişkiler yukarıda dillendirilen diğer eleştirilerle bir araya getirildiğinde şu sonuç çıkmaktadır: Mahkeme herhangi bir konuda karar verirken, önceden belirlenmiş ve tutarlı bir şekilde oluşturulmuş ilkeler ışığında hareket etmemektedir. Aksine, önüne gelen anayasaya aykırılık iddiası konusunda kesin bir hükme varıp, uygulanacak ilkeleri bu doğrultuda yeniden tanımlamakta veya şekillendirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, AYM'nin kendisini farklı bir sonuca götürecek referanslardan ve argümanlardan kaçınması anlaşılır

²⁴ AYM, E. 2009/47, K. 2011/51, 17.03.2011.

görülmektedir. Aynı şekilde, İHAM içtihadının esasının göz ardı edilmesi, takdir marjı doktrininin seferber edilmesi, kanun önünde eşitlik ilkesinin eğilip bükülmesi ve istikrarsız bir biçimde uygulanması şaşırıcı değildir. Sonuç olarak, AYM, temel hak ve özgürlükleri ihmal etme pahasına, birincil hedefi Devletin ve toplumun geleneksel reflekslerinin devamını sağlamak olan, ahenksiz ve kırılğan bir içtihat ortaya koymaktadır. Bu durum sürdürülebilir mi?

V- 19 ARALIK 2013 KARARI: BİR KOPUŞUN BAŞLANGICI MI?

AYM içtihadının kadın-erkek eşitliği için mücadele edenleri derin bir karamsarlığa hapsettiği bir dönemde, bir bireysel başvuru neticesinde alınan 19.12.2013 tarihli karar Mahkeme'ye yöneltilen eleştirilerin gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. AYM bu kararında, evli kadının yalnızca kendi soyadını kullanmasına izin vermeyen düzenlemenin, Anayasa'nın 17. maddesinde öngörülen kişinin "maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme" hakkını ihlal ettiğine hükmetmiştir. Oybirliği ile alınan bu kararın, ilk bakışta, önemli bir değişime ve ilerlemeye işaret ettiğini söylemek mümkündür. Zira Mahkeme, tereddüde yer vermeyecek şekilde, Anayasa madde 90/5 uyarınca Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesinin İHAM içtihadı karşısında uygulanma imkânı bulamayacağını belirtmiştir. Mahkeme ayrıca Türkiye'nin taraf olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası belgelere yerinde göndermeler yaparak ulaştığı bu sonucu desteklemiştir. Ne var ki, karar bir bütün olarak ele alındığında iki temel noktada ciddi eksiklikler göze çarpmaktadır.

Bunlardan ilki, başvurunun eşitlik ilkesi açısından incelenmemiş olmasıdır. Gerçekten de AYM, kararının birçok yerinde kadın-erkek eşitliğine ilişkin değerlendirmelerde bulunmasına rağmen sonuç olarak sadece Anayasa'nın 17. maddesinin ihlal edildiğine kanaat getirmiştir. Belirtmek gerekir ki, söz konusu madde soyadını ilgilendiren diğer başvurularda da öne sürülmüş, ancak AYM esas olarak ayrımcılık iddialarına yanıt vermiştir²⁵. Mahkeme 19.12.2013 kararında ise herhangi bir açıklama yapmadan "belirtilen ihlal iddiasının mahiyeti gereği" yalnızca Anayasa'nın 17. maddesi açısından bir değerlendirme yapılmasının uygun olacağını kaydetmiştir²⁶. AYM böylece, kendi oluşturduğu içtihadı bir kez daha ters düşme pahasına başvurunun özünü oluşturan kadın-

²⁵ Özellikle yabancı kökenli soyadına ilişkin kararda durum böyledir. Bkz. **Sibel İnçeoğlu**, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa", Ece Göztepe, Aykut Çelebi (ed.), *Demokratik Anayasa. Görüşler ve Öneriler*, Metis, İstanbul, 2012, s. 334.

²⁶ Par. 21.

erkek eşitliği meselesini savuşturmuştur. Bu nedenle, yeni kararın eşitlik konusunda gerçek bir ilerleme kaydettiğini söylemek mümkün değildir²⁷.

İkinci olarak, AYM'nin ihlal kararı verirken öne sürdüğü gerekçe son derece tartışmalıdır. Mahkeme önceki kararlarından farklı olarak, kendi soyadını muhafaza etmenin kişi açısından bir temel hak olduğunun altını özellikle çizmiştir. Bu tespitin ardından Mahkeme'nin sırasıyla somut olaydaki müdahalenin yasal dayanağı, haklı sebebi ve demokratik bir toplumda gerekliliği üzerinde durması beklenirdi. Oysa AYM, İHAM içtihadını ve temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasını düzenleyen Anayasa madde 13'ü hatırlatmakla beraber, bütün enerjisini evli kadının kendi soyadını taşıyamamasının yasal dayanağını sorgulamaya adanmıştır. Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesinin söz konusu sınırlama için tartışmasız bir yasal temel oluşturmasına rağmen, AYM kişinin manevi varlığının korunması ve geliştirilmesi hakkına yapılan müdahalenin hukuki bir temelden yoksun olduğuna karar vermiştir²⁸! Bu sonuca ulaşmak için Mahkeme pek de ikna edici olmayan bir yol izlemiştir: Anayasa madde 90 gereği, temel hak ve hürriyetlere ilişkin uluslararası sözleşmeler ile yasalar aynı konuda farklı hüküm içerirlerse, sözleşme hükümleri esas alınır; Türk Medeni Kanunu madde 187, İHAM içtihadı ile çatıştığından uygulanma olanağına sahip değildir; mahkemeler uygulanma imkânı bulunmayan bir hükme dayanarak karar tesis edemezler; o halde, evli kadının yalnızca kendi soyadını kullanamaması kuralı yasal dayanaktan yoksundur²⁹! Evli kadının manevi varlığına yapılan müdahalenin meşru bir amaç güdüp gütmeyeceği ve demokratik bir toplumda gerekli bir müdahale olup olmadığı soruları böylece yanıtız bırakılmıştır.

Sonuç olarak AYM, başvurunun özünü ihmal edip salt biçimsel bir denetim uygulamıştır. İHAM içtihadının dikkate alınması Anayasa madde 90'ın işlemlerini sağlamış ancak insan haklarının maddi korunması bakımından herhangi bir katkı sunmamıştır. Bu nedenle, 19 Aralık 2013 kararını bir kopuş noktası olarak değerlendirmek doğru olmayacaktır³⁰. Söz konusu karar, aksine, temel hak ve özgürlüklerin dar yorumlandığı geleneksel çizginin bir devamı şeklinde ele alınmalıdır.

²⁷ Bkz. **Seda İrem Çakırca**, "Evli Kadının Bitmek Bilmeyen Soyadı 'Zaferi'!", *Güncel Hukuk*, 2014/2-122, s. 60-61.

²⁸ Aynı yönde bkz. **D. Çiğdem Sever**, "Kadının Soyadı. Bir Yap-Boz Hikâyesiyle Eşitlik Sağlandı mı?", *Güncel Hukuk*, 2014/2-122, s. 62-63.

²⁹ AYM, n° 2013/2187, 19.12.2013, par. 38 vd.

³⁰ Bununla birlikte, 10.03.2011 kararında Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesini Anayasa'nın 17. maddesine aykırı bulmayan iki yargıcın 19.12.2013 kararında ihlal yönünde oy kullandığını belirtmek gerekir.

SONUÇ YERİNE

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun açılmasının temel amacı İHAM tarafından verilen mahkûmiyet kararlarının önlenmesiydi. 19 Aralık 2013 tarihli bireysel başvuru kararı, insan haklarına saygı anlayışında köklü bir değişiklik gerçekleşmeden de bu hedefe şeklen ulaşmanın mümkün olduğunu göstermiştir. Ancak, AYM'nin bu kararda uyguladığı yargılama tekniğinin yalnızca kesinleşmiş bir İHAM kararı olması durumunda, dolayısıyla sınırlı sayıda vakada, işlevsel olabileceğinin altı çizilmelidir. Örneğin, AYM aynı yaklaşımla hareket ettiğinde, yabancı kökenli soyadı yasağını bir ihlal nedeni olarak değerlendiremeyecektir. Aynı şekilde, kadın-erkek eşitliğinin soyadı kullanımından başka bir görünümü gündeme geldiğinde AYM'nin yargılama tekniği eşitlik ilkesine uygun bir sonuca ulaşamayabilecektir. İHAM içtihadının salt biçimsel olarak dikkate alınmasının uzun vadede Türkiye aleyhine yeni ihlal kararlarının çıkmasına yol açacağı ortadadır.

AYM'nin soyadına ilişkin içtihadı, yüksek mahkemenin henüz gerçek anlamda bir "ulusal insan hakları mahkemesi" olmadığını göstermiştir. Ulus ve aile kavramları yüceltilirken, birey sürekli olarak ihmal edilmiş, soyadının kişinin kimliğinin ana unsurlarından biri olduğu yeterli düzeyde ifade edilmemiştir. Anayasa şikayeti yolunun yürürlüğe girmesiyle, haksız müdahalelere ve ayrımcı uygulamalara neden olan bu yaklaşımda kayda değer bir değişim gözlenmemiştir. Soyadı kararları, statükoyu koruma kaygısıyla insan haklarının etkili bir biçimde hayata geçirilemeyeceği gerçeğini tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Mevcut durumun tersine çevrilmesi için, AYM'nin misyonunu yeni baştan tanımlaması ve temel hak ve özgürlüklerin daha iyi bir şekilde korunmasını bireysel başvurunun tek ve nihai hedefi olarak görmesi kaçınılmazdır. Türkiye aleyhine verilen mahkûmiyet sayısının azalması ise bu değişimin doğal bir sonucu olacaktır. Bu yolda ilerlemek için, AYM'nin insan hakları alanında uzmanlaşmış yabancı ve uluslararası mahkemelerin yargılama ve yorum tekniklerinden faydalanması yerinde olacaktır. Buna ek olarak AYM, kanunların anayasaya uygunluğu denetiminde ve bireysel başvuruların incelenmesinde başvuru ilkelere ve geliştirilen argümanların uyumlu olmasını sağlamalıdır. Tutarlı ve öngörülebilir bir içtihadın oluşması ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Avrupa Konseyi'nin ilk üyelerinden ve Avrupa Birliği'ne aday olan Türkiye'nin Avrupa insan hakları hukukundaki gelişimin uzağında kalması mümkün değildir. Bu konuda ilk görev, Avrupa standartlarının iç hukuka aktarılmasını sağlayacak olan yasama organına düşmektedir. Soyadı üzerine odaklanan bu çalışma, kanun önünde eşitlik ilkesinin somut bir şekilde yaşama geçirilmesi için birtakım yasal düzenlemelerin zorunlu olduğunu açığa çıkarmıştır. Soyadı Kanunu'nun ve Türk Medeni Kanunu'nun 187. maddesinin değiştirilmesi bu yönde atılabilecek ilk adımdır. Yasamanın hareket geçmemesi durumunda ise Türkiye'nin bir

parçası olduğu uluslararası insan hakları hukukunun gereklerine yerine getirmek mahkemelerin anayasal görevidir. Bireysel başvuru mekanizması, bu alanda öncü olması ve diğer yargı organlarını cesaretlendirmesi için gerekli her türlü imkânı AYM'ye sunmaktadır.

KAYNAKÇA

ARSLAN ÖNCÜ Gülay, *Özel Yaşamın Korunması Hakkı*, Beta, İstanbul, 2011.

ÇAKIRCA Seda İrem, “Evli Kadının Bitmek Bilmeyen Soyadı ‘Zaferi’!”, *Güncel Hukuk*, 2014/2-122, s. 60-61.

ÇAKIRCA Seda İrem, “Evli Kadının Soyadına İlişkin Güncel Gelişmelerin Değerlendirilmesi”, *İÜHFM*, C. LXX, S. 2, s. 145-164.

DUTHEILLET De LAMOTHE Olivier, “Contrôle de constitutionnalité et contrôle de conventionnalité”, in *Juger l’administration, administrer la justice, Mélanges en l’honneur de Daniel Labetoulle*, Dalloz, Paris, 2007, s. 315-327.

İNCEOĞLU Sibel, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasa”, Ece Göztepe, Aykut Çelebi (ed.), *Demokratik Anayasa. Görüşler ve Öneriler*, Metis, İstanbul, 2012, s. 298-338.

MARGUÉNAUD Jean-Pierre, *La Cour européenne des droits de l’homme*, 4e éd., Dalloz, Paris, 2008.

SEVER D. Çiğdem, “Kadının Soyadı. Bir Yap-Boz Hikayesiyle Eşitlik Sağlandı mı?”, *Güncel Hukuk*, 2014/2-122, s. 62-63.

SUDRE Frédéric, *Droit européen et international des droits de l’homme*, 9e éd., PUF, Paris, 2008.

ŞİRİN Tolga, “Takdir Marjı Doktrini ve Türkiye Anayasa Mahkemesi Açısından Anlamı”, *AYHD*, 2013-4, s. 359-399.

TAHMAZOĞLU Üzeltürk Sultan, “Ad ve Soyada İlişkin Kararlar. Bireyin Kimlik Hakkı”, *AYHD*, 2104-5.

KARARLAR

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi

(<http://hudoc.echr.coe.int>)

Handyside/Birleşik Krallık, 5493/72, 07.12.1976.

Ünal Tekeli/Türkiye, 29865/96, 16.11.2004.

Leventoğlu Abdulkadiroğlu/Türkiye, 7971/07, 28.05.2013.

Tuncer Güneş/Türkiye, 26268/08, 03.09.2013.

Tanbay Tüten/Türkiye, 38249/09, 10.12.2013.

Anayasa Mahkemesi**(<http://anayasa.gov.tr/Kararlar/KararlarBilgiBankasi/>)**

AYM, E. 1997/61, K. 1998/59, 29.09.1998.

AYM, E. 2009/85, K. 2011/49, 10.03.2011.

AYM, E. 2009/47, K. 2011/51, 17.03.2011.

AYM, E. 2011/7737, K. 2011/65, 08.12.2011.

AYM, E. 2011/51, K. 2012/32, 01.03.2012.

AYM, E. 2011/34, K. 2012/48, 30.03.2012.

AYM, E. 2013/2187, 19.12.2013.

Yargıtay**(<http://emsal.yargitay.gov.tr/VeriBankasiIstemciWeb/>)**

Yargıtay, 2. Hukuk Dairesi, E. 2011/7737, K. 2012/16695, 18.06.2012.